

# Colonial Sources

Een referentieplatform over het koloniaal verleden



Davy Verbeke

De koloniale geschiedenis van België, Burundi, DR Congo en Rwanda is een huis met vele kamers. Met het project *Colonial Sources* bouwen het Rijksarchief en het AfricaMuseum aan een centrale toegangspoort voor dit gedeeld verleden. Eerste stap: archieven en onderwijs.

## Portaal voor archieven en onderwijs

Hoe om te gaan met de erfenis van de Belgische kolonisering in Centraal-Afrika? Deze vraag was in 2020 het vertrekpunt van de Belgische parlementaire Bijzondere Commissie 'Koloniaal Verleden' over Congo-Vrijstaat (1885-1908) en het Belgisch koloniaal verleden in Congo (1908-1960) en Rwanda en Burundi (1919-1962). Eind 2022 volgden 128 concrete aanbevelingen. Ze suggereerden een divers samenspel van mogelijke wetenschappelijke, maatschappelijke, diplomatieke en symbolische acties. Meer dan twintig adviezen betroffen koloniale archieven en hun beheer (ontsluiting, toegankelijkheid en digitalisering). De commissie benadrukte tegelijk de belangrijke rol van onderwijs over kolonisering en dekolonisering.

In de geest hiervan sloegen het Rijksarchief en het AfricaMuseum de handen in elkaar. Met het INFRA-FED-project *Colonial Sources: Improve access, Share archives and Promote knowledge on the colonial past (Belgium, Burundi, the DR-*



Militaire parade van de Force Publique voor het eeuwfeest van België in het Jubelpark te Brussel, 1930. De kolonie en het mandaatgebied vormden mee het zelfbeeld van de metropool. (ARA2, Ministerie van Koloniën, Moederlands Bestuur, Bibliotheek, Documentatie, Pers, nr. 108)

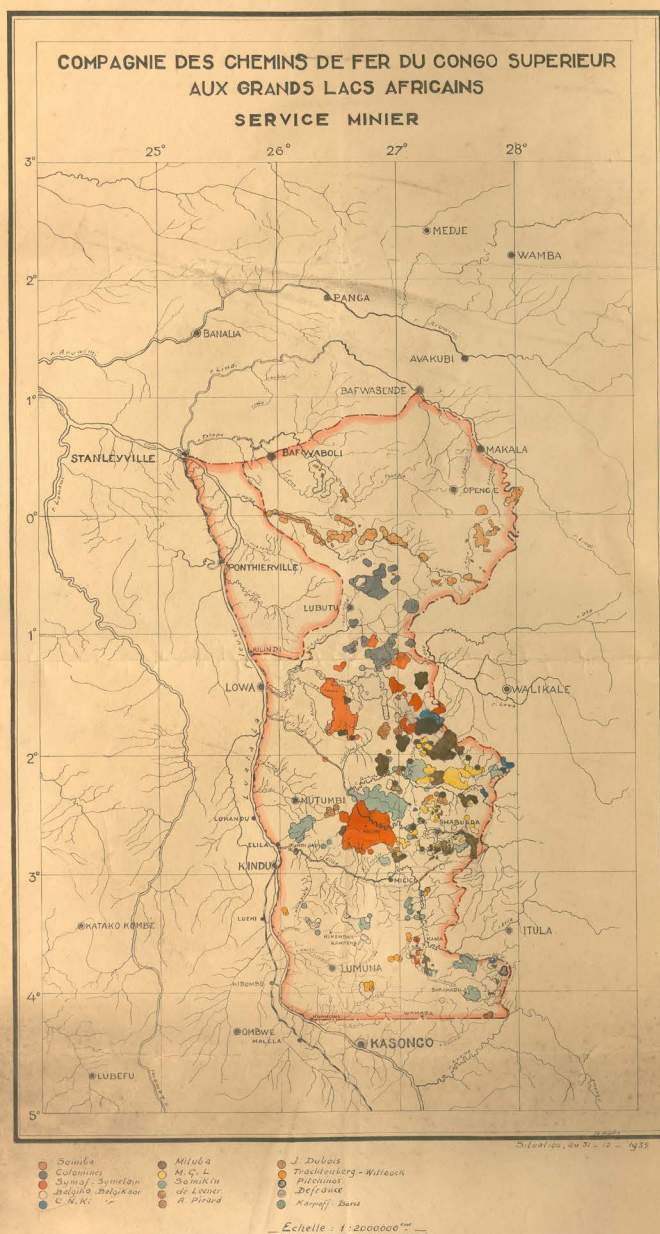
*Congo and Rwanda* (2023-2026) leggen ze de basis voor een portaal over het koloniaal verleden en de bronnen ervan. Dit nieuwe platform wil bestaande maar voorsnog gefragmenteerde archieven, kennis en hulpmiddelen digitaal samenbrengen.

*Colonial Sources*, gecoördineerd door Dieter Van Hassel (AfricaMuseum) en Bérengère Piret (Algemeen Rijksarchief), doet dit eerst en vooral met een archiefbank voor koloniale archieffondsen en -collecties bewaard in Belgische instellingen. Het tweede luik is educatief. Met pedagogische dossiers op basis van archiefbronnen en een databank met bestaand educatief materiaal biedt het project leerkrachten en leerlingen houvast.

## Ad fontes coloniales

Waarom in de eerste plaats een databank voor archieven met betrekking tot de kolonisering? Een blik op het verleden leert alvast dat de noemer 'koloniale archieven' een versnipperde lading dekt.

Een eerste belangrijk onderscheid is dat tussen archieven geproduceerd door de koloniale overheid en andere afkomstig van private actoren zoals religieuze missies, bedrijven, particulieren, verenigingen, onderzoeksinstituten of universiteiten. Al hun activiteiten hebben een indrukwekkende hoeveelheid bronnen voortgebracht, zoals geschreven documenten, kaarten, foto's, films, etc. Hier komt nog een geografische factor



Kaart met mijnafzettingen van de Compagnie des Chemins de fer du Congo supérieur aux Grands Lacs africains, 1935. Zowel in Centraal-Afrika als in België produceerden private en publieke actoren diverse types koloniale bronnen. (ARA2, Ministerie van Koloniën, cartotheek, voorlopig nr. X1446)

onafhankelijkheden van Congo, Rwanda en Burundi, evacueerde de Belgische overheid meer dan 6 streekende kilometer archief van de koloniale administratie naar België. Een deel overheidsarchief bleef ter plaatse achter. De uit Afrika overgebrachte archieven kwamen onder de hoede van de archiefdienst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de opvolger van het in 1962 opgeheven Ministerie van Afrikaanse Zaken. Lange tijd werden deze archieven uit Afrika verwaarloosd. Pas eind jaren 1990 werden ze toegankelijk voor het publiek.

Sinds 2018 wordt het archief met betrekking tot de kolonisering bewaard door de FOD Buitenlandse Zaken (dat ook de archieven van het Ministerie van Koloniën gevormd in België omvat) stapsgewijs overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief 2 - depot Joseph Cuvelier. Deze transfer van bijna 10 streekende kilometer archief gaat gepaard met een grootschalige operatie van identificatie en reconstructie van fondsen, decontaminatie, herverpakking en (her)inventarisering. Eens deze overbrenging afgerond zal zijn, zal het Rijksarchief met voorsprong de belangrijkste bewaarder van archieven met betrekking tot de kolonisering in België zijn (ca. 15 streekende km), gevolgd door het AfricaMuseum (ca. 3 streekende km).

bovenop: koloniale archieven werden zowel in België als in Centraal-Afrika geproduceerd. Van de archieven die in Afrika tot stand kwamen, zijn sommige ter plaatse gebleven, terwijl andere dan weer naar België of andere landen werden overgebracht. Het resultaat van dit alles? Een veelzijdig maar complex archieflandschap...

Illustratief voor deze complexiteit zijn de archieven van de Belgische koloniale overheid gevormd in Centraal-Afrika. In 1959-1961, in de aanloop naar de



Archief van het Ministerie van Koloniën overgebracht van de FOD Buitenlandse Zaken naar het Algemeen Rijksarchief 2 - depot Joseph Cuvelier. Samen met het AfricaMuseum is het Rijksarchief de belangrijkste beheerder van archieven met betrekking tot koloniale geschiedenis in België. (© Algemeen Rijksarchief)



Foto van de Congolese Nationale Archieven te Kinshasa in 1978. Na de onafhankelijkheden van DR Congo, Rwanda en Burundi bleef veel koloniaal archief ter plaatse. (Frankrijk, Archives nationales, Fonds Conseil International des Archives, Dossier 20030318/72)

## Gedeeld archivalisch erfgoed

Koloniale archieven die van Centraal-Afrika naar België werden overgebracht en daar tot op vandaag worden bewaard roepen natuurlijk ethische vragen op. Voortgespraten uit een ongelijke koloniale machtsverhouding, benadeelt de bewaring in Europa nog altijd het huidige Burundi, DR Congo en Rwanda. Ook Afrikaanse burgers en onderzoekers uit deze landen hebben hierdoor moeilijker toegang tot deze bronnen van hun verleden.

We raken hier aan de problematiek van 'displaced archives'. Als antwoord hierop wordt vaak fysieke restitutie geopperd. Zo nam het Belgisch parlement in 2022 een restitutiewet aan die het mogelijk maakt om betwiste koloniale objecten uit de federale wetenschappelijke instellingen terug te geven aan de staat van herkomst. Deze wet heeft echter geen betrekking op archieven. In afwachting van een politieke beslissing hierover, willen het Rijksarchief en het AfricaMuseum de toegang tot koloniale archieven bevorderen voor alle betrokken partijen.

*Colonial Sources* sluit hiermee aan bij het concept van 'gedeeld erfgoed', erkend door de International Council on Archives en de UNESCO. België, Burundi, DR

Congo en Rwanda delen archieven die voortkomen uit een gemeenschappelijke geschiedenis en hebben allemaal recht op een vlotte toegang ertoe.

## Archiefbank

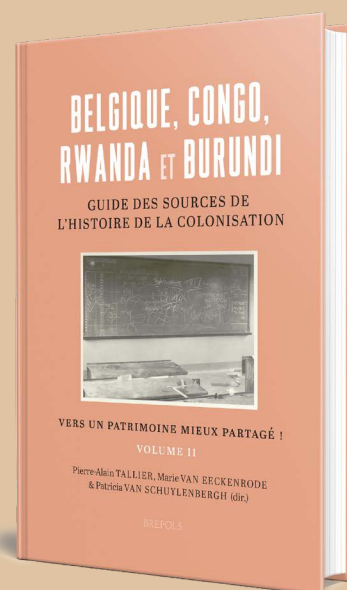
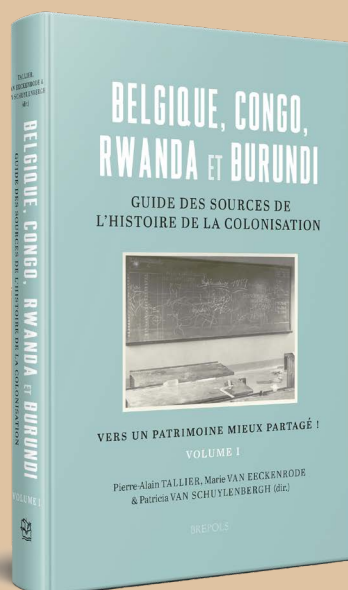
Het Rijksarchief en het AfricaMuseum zetten in 2021 reeds een cruciale stap met de publicatie van de bronnengids *Belgique, Congo, Rwanda et Burundi: Guide des sources de l'histoire de la colonisation (19e-20e siècle). Vers un patrimoine mieux*

*partagé!* Deze gids beschrijft de publieke en private koloniale archieven bewaard op Belgisch grondgebied. Het in het Frans uitgegeven werk bundelt meer dan 1500 notities over archiefvormers en -fondsen, goed voor ca. 20 strekkende kilometer archief uit 80 Belgische bewaarinstellingen. Meer dan 30 archivariissen en historici schreven eraan mee. De gids is online beschikbaar in Open Access.

*Colonial Sources* bouwt hierop verder. De bronnengids maakte het reeds veel makkelijker voor de betrokken staten, gemeenschappen, burgers en wetenschappers - zowel in België als in Afrika - om koloniale archiefvormers, archieven en bewaarplaatsen te identificeren. Door de gids nu te converteren naar een database en deze uit te breiden willen het Rijksarchief en het AfricaMuseum de identificatie, toegankelijkheid, raadpleegbaarheid en contextualisering van koloniale archieven naar een nog hoger niveau tillen. Dit gebeurt onder meer via contextinformatie, zoekinstrumenten en een interactieve archiefkaart.

De online *Colonial Sources*-archiefbank biedt vijf duurzame voordelen:

1. Gestructureerd zoeken: gebruikers kunnen gericht zoeken en zoekresultaten verfijnen.



Het platform *Colonial Sources* bouwt verder op de *Guide des sources de l'histoire de la colonisation* (2021). Dit werk biedt een overzicht van koloniale archieven met betrekking tot Kongo-Vrijstaat, Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi bewaard in België. (© Brepols Publishers)



## (De)kolonisering en koloniale bronnen in uw onderwijspraktijk?

Enquête bij leerkrachten middelbaar onderwijs (Rijksarchief & AfricaMuseum)

START →

Met een online enquête peilde *Colonial Sources* naar de noden van Belgische leerkrachten, Nederlandstalig en Franstalig, omtrent lesgeven over het koloniaal verleden.

2. Dynamisch: informatie kan worden aangevuld en nieuwe archieffondsen worden toegevoegd.
3. Zoekinstrumenten: bestaande inventarissen kunnen worden gekoppeld aan archieffondsen en doorzoekbaar worden gemaakt.
4. Digitale raadpleging: gedigitaliseerde bronnen kunnen worden geïntegreerd voor directe raadpleging.
5. Contextualiseren: extra historische gegevens over personen, instellingen en plaatsen kunnen worden aangeboden en links kunnen worden gelegd naar externe databronnen zoals Wikidata, VIAF of ODIS.

De ambities van de *Colonial Sources*-archiefbank zijn groot. Op korte termijn ligt de focus op de integratie van inventarissen en gedigitaliseerde bronnen van het Rijksarchief en het AfricaMuseum en van meer dan 5000 biografische notities van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW). Op langere termijn wil het platform ook inventarissen en gedigitaliseerde bronnen van andere Belgische bewaarinstellingen opnemen. Hiernaast wordt het vizier gericht op het toevoegen van koloniale archieven bewaard in Burundi, DR Congo en Rwanda, die in de huidige bronnengids ontbreken. In samenwerking met de nationale archieven van die landen wil de

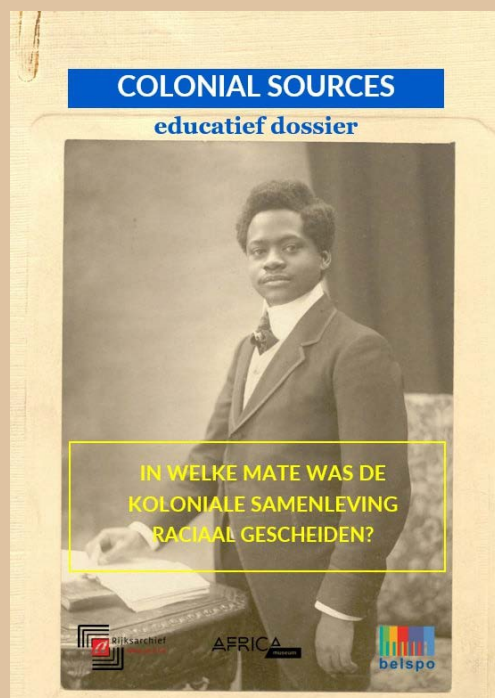
*Colonial Sources*-archiefbank zo uitgroeien tot een duurzaam en gezamenlijk beheerd archiefportaal.

## Onderwijs over koloniale geschiedenis

De tweede doelstelling van *Colonial Sources* is educatief. In navolging van de Commissie 'Koloniaal Verleden' wil het project lesgevers uit het middelbaar onderwijs ondersteunen om de geschiedenis van het Belgisch kolonialisme en de impact ervan in hun lessen te behandelen.

*Colonial Sources* voerde in 2024 een online enquête uit bij een honderdtal leerkrachten uit het Nederlandstalig en Franstalig onderwijs in België. De bevraging peilde naar hun lespraktijk en behoeftes. Enkele duidelijke noden kwamen naar voren. Zo leeft onder leerkrachten bijvoorbeeld de wens om nieuwe thema's en bronnen met betrekking tot het Belgisch koloniaal verleden in hun lessen te integreren. Dit botst echter op het gebrek aan tijd om deze te zoeken, context erbij te reconstrueren of zich in te lezen in de meest recente wetenschappelijke literatuur.

Daarom ontwikkelt *Colonial Sources* pedagogische dossiers die vertrekken van veelgestelde vragen zoals:



Pedagogisch dossier voor het middelbaar onderwijs over raciale segregatie. Erin figureert het personeelsdossier van Paul Panda Farnana (1888-1930), Congolees landbouwkundige voor de koloniale overheid in Belgisch-Congo. (ARA2, Ministerie van Koloniën, Moederlands bestuur, Dienst Afrika-personeel, Métropole, Individuele dossiers)

- In welke mate was de koloniale samenleving raciaal gescheiden?
- Welke rol speelde fotografie in de koloniale propaganda?
- Was de behandeling van metissen een misdaad tegen de menselijkheid?

-/M.E./-

RESIDENCE DU RWANDA  
TERRITOIRE DE NYANZA.-

(15)

PROCES-VERBAL ADMINISTRATIF.-

ENFANT MILITAIRE.

Fille :  
Née le 1956.  
Mère : , fille de (+) et de (env.) originaire de la colline Rwesero, chefferie Busanza, Territoire de Nyanza, résidant à Uviro, Busanza, Nyanza; avec sa mère.  
N'a pas de mari.  
Père présumé : Monsieur l'Agent Sanitaire  
*Antenopatre de la Mère*  
Q. Quelle a été le caractère de votre liaison avec Monsieur ?  
R. Je n'ai couché avec lui que deux fois, deux jours successifs en 1955.  
Q. Monsieur était-il marié au moment de la conception?  
R. Oui.  
Q. Pouvez-vous fournir des preuves de ce que vous avancez?  
R. Non car je ne l'ai connu que pendant 2 jours et tout de suite après je suis partie avec ma soeur à Uvira et quand je suis revenue Monsieur était parti.  
Q. Combien de temps êtes-vous restée à Uvira?  
R. Une semaine.  
Q. Avez-vous eu d'autres relations pendant la période utile de conception?  
R. Non.  
Q. Dites-moi la vérité, vous n'êtes pas mariée mais n'êtes plus jeune; vous avez certainement eu des relations avec d'autres hommes?  
R. C'est vrai j'ai été la ménagère de Monsieur mais longtemps avant.  
R. En quelle année?  
R. Je l'ai quitté en 1944.  
Q. Quand l'enfant est né, avez-vous averti Monsieur ?  
R. Non, je ne l'ai jamais revu depuis nos relations fructives.

De tout quoi j'ai dressé le présent Procès-Verbal à NYANZA, le 21 janvier 1957.

L'ADMINISTRATEUR DE TERRITOIRE, ff.,  
JASPERS, L.,

Proces-verbaal van een verhoor van een Rwandese moeder die een kind verwekte met een Belgische koloniale ambtenaar, 1957. Deze bron wordt in detail geanalyseerd in een pedagogisch dossier over metissen. (ARA2, Bestuur Ruanda-Urundi, Collectie RWABU, Persoonlijke dossiers)

Deze vragen worden beantwoord aan de hand van thematische syntheses en een analyse van archiefbronnen. Het Rijksarchief en het AfricaMuseum willen zo minder gekende bronnen uit hun collecties introduceren in het onderwijs. Via digitale storytelling tools ontleden leerlingen deze bronnen interactief in detail. Leerkrachten kunnen de voorgestelde lessen integraal geven of de aangeboden bronnen inpassen in hun eigen lessen.

Bij de keuze van thema's en archiefbronnen laat *Colonial Sources* zich leiden door enkele kernprincipes. Voorbeelden hiervan zijn meerstemmigheid die ook het perspectief van de gekoloniseerde bevolking en gemarginaliseerde groepen

zoals vrouwen en kinderen belicht; het dagelijks leven 'from below' reconstrueren; en de impact van de kolonie op de metropool illustreren. Naast de historische dimensie richten de dossiers zich tegelijkertijd ook op herinnerings- en burgerschapseducatie.

Uit de gevoerde enquête bleek bovendien dat bestaand educatief materiaal rond het koloniaal verleden vaak niet gekend is bij lesgevers. Daarom werkt *Colonial Sources* tevens aan een centrale educatieve databank. Hiermee kunnen leerkrachten gericht op zoek gaan naar online beschikbaar leer-materiaal rond de Belgische koloniale geschiedenis.

## Erkenning en herstel

Het spreekt voor zich dat *Colonial Sources* een kritische benadering van het koloniaal verleden voorstaat. Koloniale archiefcollecties vormen sporen van een systeem van gewelddadige dominantie. Koloniale bronnen kunnen echter worden aangewend in functie van historisch herstel. *Colonial Sources* beoogt dit op twee manieren.

Dit gebeurt ten eerste door een dekolonisering met koloniale bronnen. De archiefbank wil kritisch wetenschappelijk onderzoek naar het koloniaal verleden faciliteren, ondanks historisch gegroeide archivalische onevenwichten. Het centraliseren en digitaal delen van archieven, toegangen en contextuele informatie op één platform stelt wetenschappers en burgers uit zowel België, Burundi, DR Congo als Rwanda eenvoudiger in staat om deze archieven te benutten. Ook in de pedagogische dossiers dienen de gebruikte archiefbronnen een kritische deconstructie van koloniale logica's en hun hedendaagse erfenissen.

De tweede benadering betreft een dekolonisering van de behandeling van koloniale archieven. In koloniale bronnen, hun beschrijvingen en zoekinstrumenten liggen vaak machtsverhoudingen besloten die koloniale ongelijkheden bestendigen. Dit bestaat onder meer uit een eenzijdig eurocentrisch perspectief, racistisch en kwetsend taalgebruik of de invisibilisering van de gekoloniseerde bevolking. Op deze manier dragen koloniale bronnen en hun toegangen bij aan de doorwerking van historisch onrecht. Archivarissen vandaag zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud en lacunes van koloniale collecties of voor het werk van hun voorgangers. Maar ze kunnen wel de reproductie van koloniale structuren vermijden.

In dit licht verkent *Colonial Sources* strategieën voor een meer inclusieve en ethische archiefpraktijk. Dit kan bijvoorbeeld bestaan uit het toevoegen van inhoudelij-

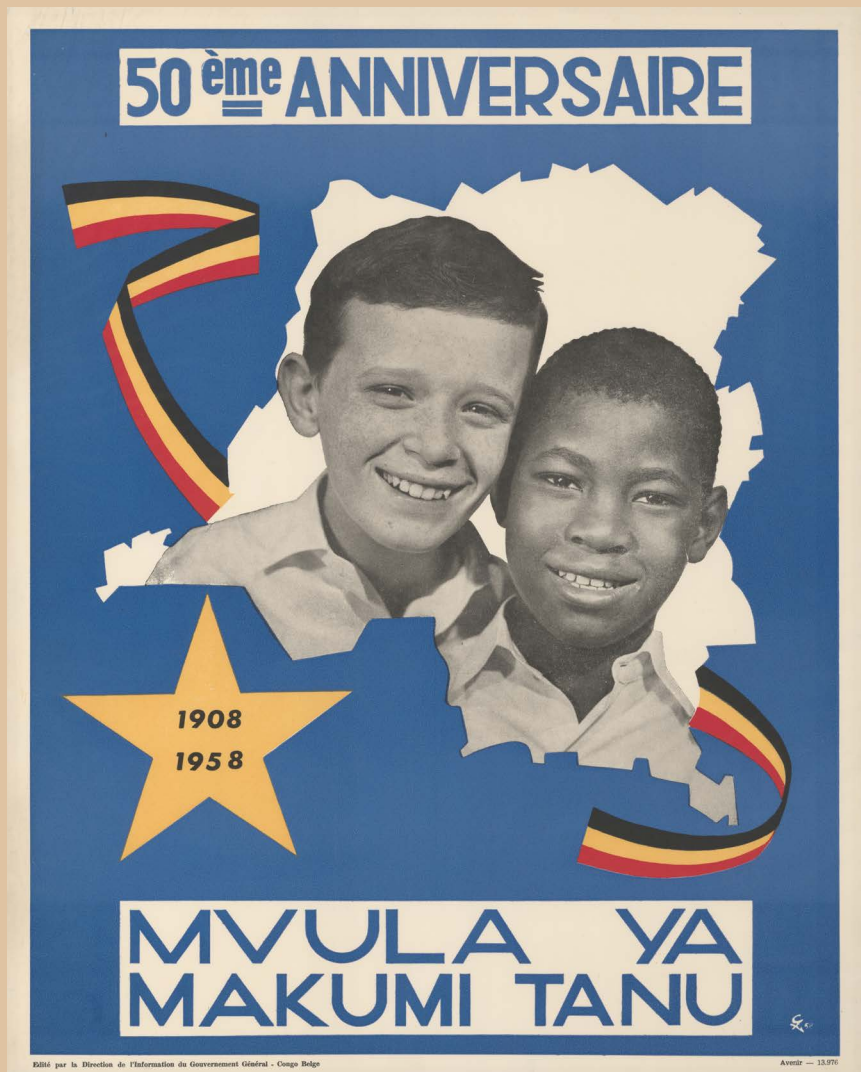
ke waarschuwingen bij zoekinstrumenten; thesauri met problematisch taalgebruik gebruiken voor de identificatie en duiding ervan in bestaande of toekomstige zoekinstrumenten; alternatieve beschrijvingen voorzien; of participatietrajecten opzetten met betrokken gemeenschappen.

## Toekomst?

*Colonial Sources* is ambitieus. Het project legt zich in deze eerste fase toe op archiveren en onderwijs, maar denkt al aan de toekomst. Tot de mogelijke uitbreidingen van het platform behoren:

- een bibliografische databank;
- een encyclopedie met artikelen over essentiële thema's, gebeurtenissen en personen gericht op een breed publiek;
- of het opzetten van crowdsourcingprojecten om koloniale collecties beter te ontsluiten.

*Colonial Sources* koestert niet minder dan de droom om uit te groeien tot het internationale referentieplatform voor het gedeeld koloniaal verleden van België, Burundi, DR Congo en Rwanda. 🇧🇪🇷🇼🇨🇩



Propagandaposter voor de 50ste verjaardag van Belgisch-Congo. *Colonial Sources* geeft leerkrachten en leerlingen handvatten om deze bronnen kritisch te deconstrueren (KMMA Tervuren, HO.2004.2.1, affiche uitgegeven door Direction de l'Information du Gouvernement général, 1958)

## Referenties

Candaele, Chiara, Delphine Lauwers, Bérengère Piret en Marie Van Eeckenrode. 'Van confiscatie naar dekolonisatie: de uitdagingen van de koloniale archieven.' *META. Tijdschrift voor Bibliotheek en Archief* nr. 2 (2021): 1015. (<http://hdl.handle.net/2078/242708>)

Kamer van Volksvertegenwoordigers van België. *Bijzondere Commissie belast met het onderzoek over Congo-Vrijstaat (1885-1908) en het Belgisch koloniaal verleden in Congo (1908-1960), Rwanda en Burundi (1919-1962), de impact hiervan en de gevolgen die hieraan dienen gegeven te worden. Verslag van de deskundigen*. Brussel, 26 oktober 2021.

Piret, Bérengère. 'Reviving the Remains of Colonization: The Belgian Colonial Archives in Brussels.' *History in Africa* 42 (2015): 41931. (<https://doi.org/10.1017/hia.2015.1>)

Tallier, Pierre-Alain, Marie Van Eeckenrode en Patricia Van Schuylenbergh. *Belgique, Congo, Rwanda et Burundi: Guide des sources de l'histoire de la colonisation (19e-20e siècle): Vers un patrimoine mieux partagé!* Turnhout: Brepols Publishers, 2021. (<https://doi.org/10.1484/M.STMCH-EB.5.127294>)

Van Eeckenrode, Marie en Pierre-Alain Tallier. 'Les archivistes face aux défis de la décolonisation.' *Journal of Belgian History* LII, nr. 4 (2022): 93107.

## De auteur

Historicus Davy Verbeke is wetenschappelijk medewerker van het *Colonial Sources*-project, verbonden aan het Algemeen Rijksarchief 2 - depot Joseph Cuvelier.

